

مقایسه کتاب «الأصول الستة عشر» چاپ دارالشبستری با چاپ دارالحديث بر پایه مقابله

مجید فاطمی راشد^۱

چکیده

مجموعه‌ای از منابع کهن حدیثی شیعه با عنوان اصول اولیه در کتاب «الأصول الستة عشر» جمع‌آوری شده است. تاکنون دو چاپ از این کتاب منتشر شده که تفاوت‌های قابل‌توجهی بین آنها وجود دارد. دانستن تفاوت‌ها و پی‌بردن به نقاط قوت و ضعف هر چاپ برای اهل تحقیق اهمیت ویژه‌ای دارد؛ چراکه سطح توقعشان در بهره‌برداری از کتاب را سامان داده و حیطه‌های بهره‌دهی هر چاپ را معین می‌کند. مقایسه دو نسخه یا چاپ یک کتاب با روش مقابله از دیرباز تاکنون برای محققان به‌عنوان یکی از روش‌های ترجیح و معرفی بهترین نسخه یا چاپ نسبت به سایر نسخه‌ها یا چاپ‌ها مطرح بوده است. این نوشتار با مقایسه دو چاپ کتاب الأصول الستة عشر و بیان نقاط قوت و ضعف هر چاپ، به دنبال معرفی بهترین چاپ است. به‌علاوه در ضمن کار، ارزش علمی و عملی فن «مقابله» نیز مشخص می‌شود.

واژگان کلیدی

مقایسه چاپ‌های منابع حدیثی، ترجیح نسخه، مقایسه نرم‌افزار مکتبه اهل‌البیت و جامع الاحادیث، تحقیق کتاب، متن‌پژوهی، علوم حدیث

مقدمه

اهتمام دین‌مبین اسلام و تشویق و ترغیب معصومان علیهم‌السلام به مکتوب کردن قرآن و سنت، همواره توجه اصحاب ائمه علیهم‌السلام را به ثبت و ضبط معارف دین معطوف می‌داشت. از این رهگذر انواع مختلفی از نگاشته‌های حدیثی در فرهنگ حدیثی شیعه بروز و ظهور پیدا کرد.

مقایسه کتاب «الأصول الستة عشر» چاپ دارالشبستری با چاپ دارالحديث بر پایه مقابله

۱. دانش‌آموخته سطح سه مرکز حدیث حوزه: (fatemirashed@gmail.com).

«اصل» یکی از اقسام این مکتوبات بوده که در تعریف آن از تعابیر مختلفی استفاده شده است. در اصطلاح علمای حدیث به کتابچه‌ای از روایات گویند که گردآورنده آن به طور مستقیم یا با واسطه روای از امام علیه السلام، شنیده و در کتاب خویش ثبت و ضبط کرده است.^۲

متأسفانه از میان اصل‌های فراوان مکتوب در دوره حضور معصومان، فقط تعداد کمی باقی مانده که نخستین بار در سال ۱۳۷۱ قمری توسط «چاپخانه حیدری» شانزده مجموعه آن در کتاب «الأصول الستة عشر» منتشر شد. سپس در سال ۱۳۶۳ شمسی «انتشارات دارالشبستری للمطبوعات» همان چاپ را افسست کرد و در تکمیل آن فهرستی از عناوین این شانزده مجموعه را در صفحه آخر کتاب آورد. افزون بر این، نکاتی که مصحح پیرامون این کتاب در چاپ اول (چاپخانه حیدری) در انتهای کتاب با عنوان «حول هذا الكتاب الشريف» نگاشته بود، به اول کتاب منتقل کرد. سومین چاپ این کتاب در سال ۱۳۸۱ شمسی با تحقیق کامل موسسه دارالحدیث منتشر شد.

دو چاپ اصلی موجود - دارالحدیث و دارالشبستری - تفاوت‌های قابل توجهی دارند که بررسی و تذکر آن از طریق فن «مقابله» ثمرات علمی و پژوهشی به همراه دارد. «مقابله» تطبیق دو متن با یکدیگر است که با هدف تدقیق متن حدیث بر پایه نسخه چاپی یا خطی صورت می‌گیرد و دارای فوایدی بوده که برخی از آنها عبارت‌اند از:

۱. کشف تفاوت روایت‌ها از یک حدیث؛
 ۲. کشف تفاوت نسخه‌های خطی موجود با یکدیگر؛
 ۳. شناخت ناشران و محققان دقیق و غیردقیق جهت معرفی نسخه‌ها و چاپ‌های برتر؛
 ۴. یافتن اشکال‌های هر نسخه یا چاپ؛
 ۵. پی بردن به اهمیت و ویژگی‌های یک کتاب با توجه به اقبال یا عدم اقبال محققان و علما برای حفظ، استنساخ و تکثیر و انتشار یک کتاب.
- نرم‌افزار جامع‌الاحادیث ۳/۶ تولید مرکز نور و مکتبه اهل‌البیت علیهم السلام، هر دو چاپ را منتشر کرده‌اند، اما با توجه به اشکالاتی که نرم‌افزارها در بازنشر کتب دارند نمی‌توان به آنها اعتماد کرد؛ از این رو در این نوشتار اثر چاپ‌شده این دو انتشارات مقابله شده است.

مقاله پیش رو در پنج بخش به مقایسه دو چاپ می‌پردازد. ابتدا مقایسه مشخصات کلی دو چاپ را ارائه می‌دهد و سپس سبیری در مقایسه نسخه‌های خطی و مقایسه محتوایی خواهد داشت و در ادامه از جهت نگارشی دو چاپ، مقابله خواهد کرد و همچنین به مقایسه نرم‌افزارها خواهد پرداخت و با نشان دادن برخی از وجوه امتیاز یا ضعف هر چاپ، در پایان بهترین چاپ معرفی خواهد شد.

۲. سبک‌شناخت کتاب‌های حدیثی، ص ۳۲؛ ر.ک: الفوائد الرجالية، ج ۲، ص ۳۶۷؛ الذریعة، ج ۲، ص ۱۲۵-۱۲۶.

الف. مقایسه مشخصات کلی دو چاپ

در این بخش به مقایسه ویژگی‌های ظاهری و نشر دو چاپ دارالحديث و دارالشبستری پرداخته می‌شود.

جدول شماره ۱: تفاوت‌های ظاهری و نشر دو چاپ

دارالشبستری	دارالحديث	ناشر مشخصات
کتاب الأصول الستة عشر من الأصول الاولية في الروايات و احاديث اهل البيت <small>عليهم السلام</small>	الأصول الستة عشر من الأصول الاولية «مجموعة من كتب الرواية الاولية في عصر الأئمة المعصومين <small>عليهم السلام</small> »	عنوان کتاب
حسن مصطفوی	ضیاءالدين محمودی	محقق / مصحح
مهديه (ایران - قم)	دارالحديث (ایران - قم)	چاپخانه
۱۳۶۳ش / ۱۴۰۵ق	۱۳۸۱ش / ۱۴۲۳ق	سال چاپ
دوم - ۱۰۰۰	اول - ۱۵۰۰	نوبت و تعداد چاپ
افست	اصلي	نوع چاپ
۱۸۰	۴۳۴	تعداد کل کتاب
۱۷۰	۲۴۷	صفحه متن احاديث
۳۶۴۶	۶۴۷	تعداد حديث
فهرست مطالب (انتهای کتاب)	فهرست آیات، احاديث، اشعار، اسامی معصومان، اعلام، اماکن و بقاع، اسامی حیوانات، مصادر تحقیق و فهرست مطالب (انتهای کتاب)	فهرست
مقدمه (۴صفحه)	تصدير ناشر (۲صفحه) مقدمه محقق (۱۱۱صفحه)	مقدمه
ندارد	عکس نسخه خطی استفاده شده (۶صفحه)	ضمیمه
ندارد	۱۰۲	تعداد مصادر تحقیق

مقایسه کتاب «الأصول الستة عشر» چاپ دارالشبستری با چاپ دارالحديث بر پایه مقابله

۳. چاپ شبستری دارای شماره حديث مسلسل نیست، لذا طبق شمارش نرم‌افزار جامع‌الاحاديث ۳/۶ این چاپ ۶۴۶ حديث دارد.

عنوان کتاب در هر دو از سوی ناشران انتخاب شده و قبل از چاپ، اصول با نام مؤلفان آن مشهور بوده است؛ به طور مثال: اصل زید الزرّاد یا اصل زید التّرسی.

ناشر اول این کتاب (چاپخانه حیدری) به مناسبت اینکه شانزده اصل را کنار هم چاپ کرد، عنوان «الأصول الستة عشر» را انتخاب و روی جلد کتاب درج نمود و همین عنوان در دوره معاصر نیز مشهور شد.

محقق کتاب الاصول الستة عشر چاپ دارالحديث ادعا کرده که این مجموعه اولین بار بدون تحقیق در سال ۱۳۷۱ قمری با نام اصل زید زراد چاپ شده است. به اعتبار اینکه (کتاب زید زراد) اولین کتاب این مجموعه است.^۴

به نظر می‌آید وی یک چاپ از این کتاب را مشاهده کرده و این طور اظهار نظر نموده است؛ زیرا چاپخانه حیدری با تحقیق آقای حسن مصطفوی در سال ۱۳۷۱ قمری همین کتاب را با عنوان «الأصول الستة عشر من الأصول الاولية في الروايات و احاديث اهل البيت (عليه السلام)» (که ما در مقابله استفاده کردیم) را چاپ کرده است. عکس جلد این کتاب در پیوست مقاله موجود است.

ب. مقایسه نسخه‌های خطی

نسخه‌های خطی شانزده کتاب که دو چاپ از آن استفاده کرده‌اند در این بخش بررسی می‌شود.

۱. نسخه‌های خطی چاپ دارالحديث

با توجه به اینکه چاپ دارالحديث از نسخه‌های بیشتری بهره برده است در جدول ذیل ابتدا به معرفی نسخه‌های این موسسه پرداخته می‌شود.

جدول شماره ۲: مشخصات نسخه‌های استفاده شده در چاپ دارالحديث

ردیف	محل نگهداری	عنوان	خطاط	شماره نسخه	تاریخ کتابت قمری
۱	کتابخانه ملک	نسخه شیخ حر در ۹۵ برگه	عبدالرضا بن احمد الجزائری	۶۵۷	۱۰۹۶
۲	تهران		محمد بن حسن بن عبدالله الکاتب	۲۹۵۸	۱۲۶۸

۴. الاصول الستة عشر (ط- دارالحديث)، ص ۱۰۳.

ردیف	محل نگهداری	عنوان	خطاط	شماره نسخه	تاریخ کتابت قمری
۳			ابن ملاً محمدحسن الكاتب	۹۶۱	۱۲۷۲
۴		نسخه خلاصه شده از کتاب زید الزراد			
۵		نسخه استاد مشكاة		۹۶۲	۱۱۹۲
۶			محمدعلی الكزازی الگواری العراقي	۷۹۳	۱۲۸۲
۷	کتابخانه	نسخه دانشکده حقوق	معلوم نیست		۱۳۰۸
۸	دانشگاه تهران		معلوم نیست	۵۲۴۱	قرن ۱۲
۹		نسخه کتاب زید نرسی		۷۱۷۲- ۳	
۱۰		نسخه خلاصه شده از کتاب زید الزراد			
۱۱	احتمالاً در کتابخانه آقا ضیاءالدین نوری	نسخه ای با مهر کتابخانه جعفر سلطانی قرائی تبریز			۱۲۸۴
۱۲			سلطانی	۱۱۶۰۵	۱۳۲۲
۱۳			محمدحسین ارموی	۸۱۳۲	۱۳۴۶
۱۴	کتابخانه امام رضاء <small>رضی الله عنه</small>	نسخه اهدایی سید مصطفی خوانساری		۶۶۱	
۱۵	مشهد	نسخه اهدایی سید مصطفی خوانساری		۷۸۶	
۱۶		نسخه اهدایی سید مصطفی خوانساری			۱۴۹۰

ردیف	محل نگهداری	عنوان	خطاط	شماره نسخه	تاریخ کتابت قمری
۱۷		نسخه کتاب علاء بن رزین		۲۰۶۷۹	
۱۸	کتابخانه			۴۸۵	قرن ۱۲
۱۹	آیت الله مرعشی قم			۲۹۳۹	قرن ۱۲
۲۰	منزل سید محمد روضاتی اصفهان	نسخه سید هاشم چهارسوقی اصفهانی			
۲۱	مدرسه فیضیه قم			۱۱۹۲	
۲۲		نسخه بحار الانوار (با استفاده از نقل های نسخه چاپی بحار الانوار)			
۲۳	کتابخانه حکیم نجف	نسخه شیخ محمد سماوی		۶۲۹	۱۳۳۶
۲۴		نسخه صاحب مستدرک			
۲۵	کتابخانه مدرسه آیت الله بروجردی نجف	دو نسخه خلاصه شده کتاب زید الزرّاد			
۲۶	احتمالاً در کتابخانه امام امیرالمؤمنین نجف	نسخه شیخ شیرمحمد	علی اکبر حسینی		۱۳۴۷

ردیف	محل نگهداری	عنوان	خطاط	شماره نسخه	تاریخ کتابت قمری
۲۷	نجف	نسخه محمدعلی یعقوبی	محمدحسین بن کاظم موسوی قزوینی کشوان		۱۳۳۶
۲۸	کتابخانه سید ابراهیم ابن سیدهاشم قزوینی کربلاء	نسخه کتاب درست الواسطی	سید علی اکبر حسینی		
۲۹	کتابخانه مدینه العلم للخالصی کاظمین	نسخه سیدحسن صدر	قاسم بن محمد بن حمزة الدلیزی الحمداوی		۱۲۲۷
۳۰	کاظمین	نسخه کتابخانه حرم کاظمین			
۳۱	سامراء	نسخه میرزا محمد طهرانی			
۳۲	عراق	نسخه سیدابوالقاسم اصفهانی			
۳۳	عراق	نسخه نصرالله قزوینی			
۳۴	کتابخانه ناصریه لکهنو	نسخه کتابخانه ناصریه	اعجاز حسین بن محمدقلی		۱۲۷۷

نسخه‌های متعدد دیگری از اصول در فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فتخا) با نام مؤلفان آنها ذکر شده است؛ مثل اصل ظریف بن ناصح ۱۱ نسخه، اصل عباد العصفری ۲۳ نسخه، اصل عبدالله

بن یحیی ۲۲ نسخه، اصل عبدالملک بن حکیم ۲۴ نسخه. ۵. محقق چاپ دارالحديث فقط از برخی نسخه‌ها استفاده کرده است.

۲. نسخه خطی چاپ دارالشبستری

مصحح چاپ شبستری بیان می‌کند فقط یک نسخه از کتاب را در اختیار داشته که غیر مصحح است و تنها غلط‌های فاحش را اصلاح کرده و اختلاف نسخه‌هایی که در حاشیه کتاب بوده را در درون متن، داخل پیرانتز قرار داده است.^۶ ایشان در انتهای کتاب، خاتمه شیخ حر عاملی که اشاره به استنساخ این کتاب دارد را می‌آورد.^۷

۳. رمزگذاری نسخه‌ها

چاپ دارالشبستری از نسخه‌ای استفاده کرده که در حاشیه آن نسخه‌بدل‌هایی داشته و مصحح آنها را وارد متن نموده و در مقابل چاپ دارالحديث با توجه به تنوع نسخه‌ها، آنها را به شکل ذیل رمزگذاری کرده است.

جدول شماره ۳: رمزهای استفاده شده در چاپ دارالحديث

ردیف	نام نسخه	رمز
۱	نسخه شیخ حر عاملی	ح
۲	نسخه سیدنصرالله حائری	س
۳	نسخه هندی	ه
۴	نسخه شیخ نصرالله	نص یا نصر
۵	نسخه علامه مجلسی در بحارالانوار	مج
۶	نسخه محدث نوری در مستدرک الوسائل	مس یا مستدرک
۷	نسخه مطبوع (چاپی)	م

ج. مقایسه محتوایی دو چاپ

محتوای هر کدام از چاپ‌ها دارای ویژگی‌هایی است که در این بخش به آن پرداخته می‌شود.

۵. فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنا)، ج ۴، ص ۱۱۷-۱۲۱.

۶. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۴.

۷. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۱۷۰.

۱. قبل از شروع احادیث

قبل از ورود به متن احادیث هر دو چاپ دارای مقدمه هستند که باهم متفاوت هستند؛ این تفاوت‌ها به شرح ذیل است:

چاپ دارالشبستری دارای مقدمه مختصری است که مصحح به محتوای کتاب و آنچه درباره اصل‌ها در کلام برخی محدثان آمده است، اشاره می‌کند. از آنجایی که این کتاب مجموعه‌ای از چند کتاب است، برخی از این کتاب‌ها مقدمه کوتاهی دارند، ولی اصل کتاب خطبه آغازین ندارد. چاپ دارالحدیث ابتدا با مقدمه ناشر و سپس با مقدمه محقق شروع می‌شود. محقق کتاب در مقدمه‌ای مفصل بعد از توصیف کلی الأصول الستة عشر، تک‌تک کتاب‌های این مجموعه و دو راوی اصلی آن را معرفی و بررسی می‌کند. در انتها و قبل از شروع احادیث نسخه‌های استفاده شده بیان شده است. محقق این اثر حدود ۳۲ نسخه را مطرح می‌کند و آنها را متعلق به سه کشور ایران، عراق و هند برمی‌شمارد که در جدول دوم ارائه شد.

در معرفی نسخه‌ها، محقق سه نسخه را به عنوان نسخه‌های اصلی معرفی می‌کند و سایر نسخه‌ها را مستنسخ از روی این سه می‌داند که عبارت‌اند از: نسخه شیخ حر عاملی، نسخه سید نصرالله حائری و نسخه نصرالله قزوینی (البته نسخه سوم را هم بازگشت به نسخه شیخ حر می‌داند).^۸

۲. شروع احادیث دو چاپ

شروع احادیث دو چاپ نیز دارای تفاوت‌هایی است که به آنها اشاره می‌گردد: چاپ دارالشبستری، متن روایات را از صفحه یک با اصل زید زراد شروع و با کتاب درست الواسطی در صفحه ۱۷۰ به پایان می‌رساند و شروع احادیث به این صورت است:

أصل زید الزراد

من الاصول الاولية للشیعة و يتلوه عدة أصول آخر

بسم الله الرحمن الرحيم

حدثنا ابو محمد هارون بن موسى بن احمد التلعكبري قال حدثنا ابو

علي محمد بن همام قال اخبرنا حميد بن زياد عن حماد (بن خ د) قال حدثنا

عبد الله بن احمد بن نبيك ابو العباس قال حدثنا محمد بن ابي عمير عن

(ان خ د) زيد الزراد قال سمعت ابا عبد الله ع يقول خياركم سمحاؤكم

و شراركم بخلائكم...^۹

۸. جهت اطلاع بیشتر پیرامون این نسخه‌ها ر.ک: الأصول الستة عشر (ط- دارالحدیث)، ص ۱۰۳-۱۱۴.

۹. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۱.

چاپ دارالحديث، این اصول را به دو مجموعه تقسیم کرده که در جدول شماره ۴ عناوین و ترتیب آنها خواهد آمد. در صفحه ۱۱۹ ابتدا دو طریق به این اصول که به واسطه هارون بن موسی التلعکبری بیان شده را بدین صورت می‌آورد:

الأصول الستة عشر

من الأصول الأوّلية

«مجموعة من كتب الرواية الأوّلية في عصر الأئمة المعصومين (ع)»

رواية

الوزير منصور بن الحسن بن الحسين الآبي سماعاً وكتابة سنة ۳۷۴

هـ. ق

عن محمد بن الحسن بن الحسين القمي بالموصل عن الشيخ هارون

بن موسى

التلعکبری - أیده الله - عن الشيخ أبي علی محمد بن همام وأبی

العبّاس ابن عقدة

عن عدّة من المشايخ معنعناً عن أصحاب هذه الأصول

تحقیق

ضیاء الدین المحمودی

و سپس در صفحه ۱۲۱ احادیث مجموعه اول را با اصل زید زرّاد شروع و با کتاب دُرست بن

ابی منصور در صفحه ۲۹۸ به پایان می‌رساند. شروع احادیث با اصل زید زرّاد به این صورت است:

کتاب زید الزرّاد

رواية أبي محمد هارون بن موسى بن أحمد التلعکبری - أیده الله -

عن أبي علی محمد بن همام بن سهیل الكاتب

بسم الله الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وبه نستعين

(۱) ۱. حدثنا أبو محمد هارون بن موسى بن أحمد التلعکبری، قال

: حدثنا أبو علی محمد بن همام، قال: أخبرنا حميد بن زياد بن حماد، قال

: حدثنا عبيد الله بن أحمد بن نهيك أبو العباس، قال: حدثنا محمد بن أبي

عمير، عن زيد الزرّاد، قال:

سمعت أبا عبد الله عليه السلام يقول : خياركم سمحاؤكم و شراركم

بخلاؤكم... ١٠

سپس در صفحه ۲۹۹ فهرست عناوین کتاب‌های مجموعه دوم (که در جدول شماره ۴ خواهد آمد) را بیان کرده و در صفحه ۳۰۱ احادیث مجموعه دوم را با کتاب عبدالملک بن حکیم آغاز می‌کند. طریق خود در مجموعه دوم را هم به این نحو معرفی می‌کند:

رواية الشيخ أبي محمد هارون بن موسى بن أحمد التلعكبري عن
أبي العباس أحمد بن محمد بن سعيد الهمداني.

۳. بعد از اتمام احادیث

چاپ دارالشبستری با جمله ذیل از شیخ حر عاملی، این مجموعه را به پایان می‌رساند.

اعلم انی تتبعت احادیث هذه الكتب الاربعة عشر فرأيت اكثر
احاديثها موجودا في الكافي او غيره من الكتب المعتمدة و الباقي له
مؤيدات فيها و لم اجد فيها شيئا منكرا سوى حديثين محتملتين للتقية و
غيرها.

من در احادیث این کتاب‌های چهارده‌گانه تتبع کردم؛ بی‌شتر
روایات آن در الکافی و سایر کتاب‌های قابل اعتماد موجود است و بقیه
روایت‌های آن نیز مؤیداتی در منابع دارد. فقط دو حدیث احتمال تقیه
و یا سایر احتمالات در آن می‌رود.^{۱۱}

نکته قابل توجه اینکه شیخ حر عاملی در متن مزبور به ۱۴ کتاب اشاره دارد درحالی که عنوان
کتاب به ۱۶ اصل نام‌گذاری شده که این مسئله در جای خود باید بررسی گردد.

صفحه آخر کتاب با فهرست عناوین هر یک از آن ۱۶ کتاب به پایان می‌رسد.

چاپ دارالحدیث با «الفهارس العامة» کتاب را با نه فهرست (که در جدول شماره ۱ گذشت) به
پایان می‌رساند.

قابل ذکر است که در پایان هر کتاب (اصل)، نگاشته مستنسخ آن کتاب را می‌آورد. به‌طور نمونه
در انتهای کتاب زید النرسی چنین آمده است:

تمّ کتاب زید النرسی

۱۰. الأصول الستة عشر (ط- دارالحدیث)، ص ۱۲۱.

۱۱. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۱۷۰.

[صورة ما كتب في آخر النسخة الخطية - وهي بخط الشيخ الحرّ -
 نقلاً عن خطّ ملاّ رحيم الجامي شيخ الإسلام نقلاً عن المتسخ منه]:
 كتبه منصور بن الحسن بن الحسين الآبي في ذى الحجة سنة أربع
 وسبعين وثلاثمائة والحمد لله رب العالمين وصلى الله على محمد وآله
 الطاهرين.

٤. ترتيب چیدمان کتابها و اصول

کتاب حاضر به قصد گردآوری چند مجموعه حدیثی مستقل انجام شده و به همین علت اختلاف در چینش این مجموعهها طبیعی است. مبانی علمی محققان و اعمال سلیقه شخصی و برخی امور دیگر سبب تفاوت در چیدمان و ترتیب دو چاپ است. فهرست مطالب دو چاپ در جدول ذیل جهت مقایسه آورده می‌شود:

جدول شماره ٤: فهرست مطالب دو چاپ

فهرست دارالشبستری	فهرست دارالحديث
مقدمه محقق	مقدمه کتاب ٥
	المجموعة الأولى
اصل زيد الزراد ٢	کتاب زيد الزراد ١٢١
اصل أبي سعيد عباد العصفري ١٥	کتاب أبي سعيد عباد العصفري ١٣٨
اصل عاصم بن حميد الحنات ٢١	کتاب عاصم بن حميد الحنات ١٤٧
اصل زيد النرسی ٤٣	کتاب زيد النرسی ١٨٧
اصل جعفر بن أحمد بن شريح الحضرمي ٦٠	کتاب جعفر بن محمد بن شريح الحضرمي ٢١٣
	[أخبار حميد بن شعيب عن جابر الجعفي] ٢١٣
	[أخبار عبدالله بن طلحة النهدي] ٢٤٠
	[أخبار أبي الصباح العبدی] ٢٤٥
	[أخبار إبراهيم بن جبیر عن جابر الجعفي] ٢٤٨
اصل محمد بن المثنى بن القسم الحضرمي ٨٣	کتاب محمد بن المثنى الحضرمي ٢٥٣
	[أخبار ذريح بن يزيد المحاربي] ٢٥٣

[أخبار محمد بن المثنى لابن القاسم الحضرمي الملقب ب «بزيع»] ۲۷۰	
[حديثان لعلی بن عبدالله بن سعيد] ۲۷۲	
[رواية أحمد بن زيد بن جعفر الأزدي البزاز الملقب ب «بزيع»] ۲۷۲	
[روایتان للشيخ التلعكبري من حديث محمد بن جعفر القرشي] ۲۷۷	اصل جعفر بن محمد القرشي ۹۴
[حديث متفرد آخر للتلعكبري] ۲۷۸	
کتاب درست بن ابی منصور ۲۸۱	**
المجموعة الثانية	
کتاب عبدالملك بن حكيم ۳۰۱	اصل عبدالملك بن حكيم الخثعمي ۹۸
کتاب مثنى بن الوليد الحناط ۳۰۷	اصل مثنى بن الوليد الحناط ۱۰۲
کتاب خالد السندی ۳۱۳	کتاب خالد السندی ۱۰۶
کتاب حسين بن عثمان بن شريك ۳۱۷	اصل حسين بن عثمان بن شريك العامري ۱۰۸
کتاب عبدالله بن يحيى الكاهلي ۳۲۷	اصل عبدالله بن يحيى الكاهلي ۱۱۴
کتاب سلام بن أبي عمرة ۳۳۱	اصل سلام بن أبي عمرة الخراساني ۱۱۷
من نوادر علی بن أسباط ۳۳۷	نوادر علی بن أسباط الكوفي ۱۲۱
خبر في الملاحم ۳۵۳	کتاب عبدالله بن الجبير المعروف بديات ظريف بن ناصح ۱۳۴
کتاب علاء بن رزين ۳۵۷	مختصر أصل علاء بن رزين القلا المولى ۱۵۰
**	کتاب درست بن ابی منصور الواسطي ۱۵۸

از مقایسه و بررسی فهرست دو چاپ نکات قابل توجهی به دست آمد که عبارتند از:

۱. دارالشبستری در فهرستی که به افسست خود افزوده، کتاب خالد السندی را در صفحه ۱۰۶ جا انداخته است. (در فهرست بالا اضافه شد).
۲. در فهرست دارالحدیث، روایات زیرمجموعه برخی از کتاب‌ها نیز عنوان داده شده است؛ به طور مثال: کتاب جعفر بن محمد بن شریح الحضرمی، در زیرمجموعه خود، اخبار چهار راوی را آورده که همه اینها جداگانه، معنون شده‌اند و یا زیرمجموعه «من نوادر علی بن اسباط» حدیثی با عنوان «خبر فی الملاحم» معنون شده است؛ اما در فهرست دارالشبستری، زیرمجموعه عناوین اصول، عنوان دیگری نیامده است.
۳. در فهرست دارالحدیث «خبر فی الملاحم» آمده که در چاپ دارالشبستری چنین عنوانی وجود ندارد.
۴. شروع چاپ شبستری با اصل زید زراد و پایانش با کتاب درست الواسطی است. شروع چاپ دارالحدیث با اصل زید زراد و پایانش با کتاب علاء بن رزین است.
۵. بعد از «کتاب محمد بن المثنی الحضرمی» در چاپ دارالحدیث «حدیثان لعلی بن عبدالله بن سعید» آمده است؛ اما در چاپ شبستری «اصل جعفر بن محمد القرشی» قرار گرفته است. محقق چاپ دارالحدیث در پاورقی می‌گوید: در نسخه‌های خطی «من حدیث محمد بن جعفر القرشی» اینجا آمده است که مناسب این مکان نیست و بعد از دو حدیث علی بن عبدالله بن سعید خواهد آمد؛
 هذا العنوان ما يقتضيه المحل و لكن في النسخ الخطية بدل هذا العنوان جاء «من حدیث محمد بن جعفر القرشی» و هو يأتي بعد هذين الحديثين و ليس محل هذا العنوان هنا.^{۱۲}
۶. کتاب دیات نوشته ظریف بن ناصح در متن کتاب چاپ شبستری وجود دارد؛ اما چاپ دارالحدیث این بخش را در مجموع خود نیاورده است. در واقع چاپ دارالشبستری مشتمل بر ۱۷ کتاب است.
۷. در چاپ دارالشبستری بیشتر کتاب‌ها با نام «اصل» آمده درحالی‌که چاپ دارالحدیث مجموعه‌های حدیثی را با واژه «کتاب» عنوان زده است. احتمالاً به علت این است که محقق کتاب، بین اصل و کتاب فرقی قائل نیست؛ زیرا در مقدمه می‌گوید:
 و الذي يظهر من مجموع التبعات - و الله العالم - أن المراد من مفهومی «الكتاب» و «الأصل» معنی واحد غالباً، و قد يستعمل الكتاب فی ما هو أعم.^{۱۳}

۱۲. الأصول الستة عشر (ط- دارالحدیث)، ص ۲۷۲.

۱۳. الأصول الستة عشر (ط- دارالحدیث)، ص ۱۲.

د. مقایسه نگارشی دو چاپ

مقایسه ساختار نگارشی دو چاپ در ضمن به دست آمدن مزایا و معایب، بیانگر تفاوت‌های اساسی و فنی بسیاری است. این اختلافات ناشی از عواملی است که در این بخش به آنها پرداخته می‌شود و سپس به مزیت‌ها و عیب‌ها اشاره می‌گردد.

۱. عوامل اختلاف حروف، واژگان و عبارات

تفاوت‌ها در کتب به‌طور معمول ناشی از دو عامل اختلاف نسخه‌ها یا اشتباهات نگارشی است. در این دو چاپ نیز اختلاف متعدد واژگان و عبارات به چشم می‌خورد که بر اساس دو عامل مذکور قابل دسته‌بندی هستند.

۱/۱. اختلاف نسخه‌ها

محقق دارالحدیث اختلاف نسخه‌های زیادی را در پاورقی تذکر داده است و مصحح دارالشبستری تا حدود زیادی اختلاف نسخه‌ها را در درون متن و داخل پرانتز آورده که در مقابله با چاپ دارالحدیث، اختلاف نسخه‌های ذیل به‌عنوان نمونه دیده می‌شود:

دارالشبستری: جئت الی باب ابي عبدالله عليه السلام و اردت ان اللا خ د) استاذن عليه.^{۱۴}

دارالحدیث: جئت الی باب ابي عبدالله عليه السلام و أردت أن لا أستأذن عليه.

سپس در پاورقی این‌طور آورده است: فی «س» و «ه»: «أردت الاستیذان فأقعد» بدون الواو.^{۱۵} برخی اختلاف نسخه‌ها که محقق دارالشبستری بیان کرده، توسط محقق دارالحدیث برای متن

اصلی برگزیده شده و به اختلاف نسخه‌ای نیز تذکر نداده است؛ مانند:

دارالشبستری: امرک علی الرأس و العین (العینین ص).^{۱۶}

دارالحدیث: أمرک علی الرأس و العینین.^{۱۷}

۱/۲. اشتباهات نگارشی

برخی اشتباهات نگارشی در چاپ دارالشبستری وجود دارد که در چاپ دارالحدیث اتفاق نیفتاده

و یا اصلاح شده است؛ به‌طور نمونه برخی اشتباهات در جدول زیر آمده است:

۱۴. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۹۲.

۱۵. الأصول الستة عشر (ط - دارالحدیث) ص ۲۷۱.

۱۶. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۹۱.

۱۷. الأصول الستة عشر (ط - دارالحدیث) ص ۲۶۸.

جدول شماره ۵: اشتباهات نگارشی

دارالشبستری	دارالحديث
من بيته غير مستعجل. ^{۱۸}	من بيته غير مستعجل. ^{۱۹}
انما لبیت بلیک. ^{۲۰}	إنما لبَّت بلیک. ^{۲۱}
فلا یأتی تبكبيره. ^{۲۲}	فلا یأتی بکبیره. ^{۲۳}

برخی اختلافها در سطح حروف بوده و تصحیف شده است. گاهی اختلاف در قالب جابه‌جایی، جایگزینی، افتادگی و افزایش واژگان و عبارات می‌باشد. در یک متن ممکن است یک یا چند مورد از این اختلافات وجود داشته باشد. اختلافات این دو چاپ بیشتر تصحیف هستند؛ به برخی از آنها در جدول ذیل اشاره می‌شود:

جدول شماره ۶: نمونه‌هایی از اختلاف‌های دو چاپ

ردیف	نوع اختلاف	دارالشبستری	دارالحديث
۱	تصحیف	فرجعوا ففزعوا ^{۲۴}	فرجعوا ففرعوا ^{۲۵}
۲	تصحیف	فيه انقطاع قائمة ^{۲۶}	فيه انقطاع، فأتمة؟ ^{۲۷}
۳	تصحیف	و اوصی ترکتہ ^{۲۸}	و اوصی بترکتہ ^{۲۹}
۴	تصحیف	و نشف الرجل حشفة و اجتهد ^{۳۰}	نشف الرجل حشفته و اجتهد ^{۳۱}

۱۸. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۴۶.
۱۹. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث) ص ۱۹۱.
۲۰. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۴۷.
۲۱. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث) ص ۱۹۲.
۲۲. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۴۹.
۲۳. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث) ص ۱۹۶.
۲۴. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۸۶.
۲۵. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث) ص ۲۵۸.
۲۶. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۱۵۱.
۲۷. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث) ص ۳۶۰.
۲۸. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۴۸.
۲۹. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث) ص ۱۹۵.
۳۰. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۸۴.
۳۱. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث) ص ۲۵۵.

ردیف	نوع اختلاف	دارالشبستری	دارالحديث
۵	تصحيف	ما عمل في سنته ^{۳۳}	ما عمل في سنة ^{۳۳}
۶	تصحيف	اذا اصابته النار ^{۳۴}	اذا اصابه النار ^{۳۵}
۷	افزایش	لا يطلع على حسابه الناس فيغفره ^{۳۶}	لا يطلع على حسابه الناس ^{۳۷}
۸	افزایش - تصحيف	و قال سئلته عن الجنابة ايؤذر بها ^{۳۸}	و سألته عن الجنابة أيؤذن بها؟ ^{۳۹}
۹	تصحيف - جاگزینی	فقال لهن اهلكنن الا من شاء الله ^{۴۰}	فقال لهم: هلكنن إلا ما شاء الله ^{۴۱}

۲. مزایا و معایب دو چاپ

توجه به نکات نگارشی از عوامل مهم و تأثیرگذار در جذابیت و زیبایی کتابها است. مهم تر اینکه در تدقیق متن برای فهم بهتر مخاطب و جلوگیری از اشتباهات در فهم مطالب تأثیر به سزایی دارد. ثمره دیگر مقابله دو چاپ، نشان دادن میزان توجه به نکات نگارشی در این دو اثر است. در ذیل با مقایسه دو چاپ به معایب و مزایای نگارشی آنها اشاره می شود.

۲/۱. استفاده از علائم ویرایشی و نگارشی

در چاپ شبستری استفاده از علائم ویرایشی و نگارشی نظم مشخصی ندارد و کمتر مورد توجه بوده؛ به طور نمونه اعراب گذاری کلمات، استفاده از همزه و «ة» آخر، در مواردی استفاده شده است؛ مانند:

-
۳۳. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۴۹.
 ۳۳. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث) ص ۱۹۵.
 ۳۴. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۵۸.
 ۳۵. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث) ص ۲۱۰.
 ۳۶. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۱۵۲.
 ۳۷. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث) ص ۳۶۱.
 ۳۸. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۸۳.
 ۳۹. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث) ص ۲۵۴.
 ۴۰. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۸۴.
 ۴۱. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث) ص ۲۵۵.

- تنوین نصب: «علی ذلك ابدأ»^{۴۲}.

- همزه: «فاذا رأسه رأس كلب»^{۴۳}.

- «ة» آخر كلمه: «كتاب عاصم بن حميد الحنات رواية ابي الحسن»^{۴۴}.

موارد زیادی نیز استفاده نشده است؛ مانند:

- كلمه مغفورا در عبارت «كان او مغفورا له»^{۴۵} تنوین ندارد.

- «الف» به جای همزه به کار رفته است: «فاذا رأسه رأس كلب قال فاقبل باصبعه يلوذ الي...»^{۴۶}

«صام ثلاثة ايام في كل شهر اربعا بين خمسين»^{۴۷}. فاذا، فأقبل، بإصبعه، إلى و اربعا را با

الف نگاشته‌اند.

- از «ة» استفاده نشده است: «كتاب زيد النرسی رواية هرون»^{۴۸}.

علائمی مانند «!؟!» در چاپ شبستری دیده نمی‌شود. نرم‌افزار جامع الاحادیث در متن کتاب

ویرگول را افزوده است؛ به‌طور نمونه: حاربوا رسولك، و وليك.^{۴۹} در مقابل چاپ دارالحدیث استفاده

دقیق و منظم از علائم نگارشی و ویرایشی دارد. برخی کلمات برای تسهیل و قرائت صحیح خواننده،

اعراب‌گذاری شده است؛ مثلاً: «النرسی»^{۵۰} (به فتح نون و سکون راء)، «رأيت أبا عبدالله عليه السلام في

الججر»^{۵۱} (کسره برای حاء).

همچنین از «أ - إ» درست استفاده شده است؛ مانند إذا أخذت من شعر رأسك فابدأ بالناصية و

مقدم رأسك.^{۵۲} و استفاده از «ة» مانند: رواية ابي محمد هارون بن موسى.^{۵۳}

۲/۲. فونت و صفحه‌بندی

چاپ شبستری از جهت به‌کارگیری فونت‌ها زیبا نیست و برای تمایز احادیث از یکدیگر سعی

شده فونت ابتدای برخی احادیث برجسته شود، اما در برخی موارد این کار صورت نگرفته است؛ مثل

برخی احادیث ص ۸۴:

۴۲. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۴۹.

۴۳. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۹۲.

۴۴. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۲۱.

۴۵. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۵۱.

۴۶. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۹۲.

۴۷. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۵.

۴۸. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۴۳.

۴۹. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۵۸.

۵۰. الأصول الستة عشر (ط - دارالحدیث)، ص ۱۸۷.

۵۱. الأصول الستة عشر (ط - دارالحدیث)، ص ۱۹۵.

۵۲. الأصول الستة عشر (ط - دارالحدیث)، ص ۲۰۷.

۵۳. الأصول الستة عشر (ط - دارالحدیث)، ص ۱۸۷.

قال و سئلته عن الرجل ...

و قال ابو عبدالله اتى رسول الله ص ...

قال و قال ابو عبدالله ع مر رسول الله ص ...

و قال و سئلته عن الحج الاكبر ف ...^{۵۴}

همچنین دارالشبستری در افست خود از چاپ حیدری، برخی کلمات کمرنگ را به صورت دستی پررنگ کرده است. در مقابل چاپ دارالحدیث دارای فونت و صفحه‌بندی مناسب‌تری است.

۲/۳. اعراب‌گذاری

هر دو چاپ کل متن کتاب را اعراب‌گذاری نکرده‌اند. چاپ دارالحدیث برخی کلمات را برای قرائت صحیح خواننده، اعراب زده است. مانند «النرسی».

۲/۴. رسم الخط عربی

چاپ دارالحدیث علائم نگارشی مثل «:» را به سبک متون عربی (با یک فاصله از کلمه قبل و بعد) انجام داده است؛

مثل: قَالَ : وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ : تَرَكْتُ فِيكُمْ

الثَّقَلَيْنِ : كِتَابَ اللَّهِ وَ أَهْلَ بَيْتِي، فَتَحْنُ أَهْلَ بَيْتِهِ.^{۵۵}

۲/۵. فاصله بین کلمات

موارد متعددی در چاپ شبستری، موضعی که نباید فاصله باشد، بین کلمات فاصله داده یا فاصله لازم را حذف کرده است؛ مانند:

بتيجان الدرا لرتب تضيء كما تضيء الكواكب الدرية

في جواسمء من قرب الناظر اليها لامن البعد فيجتمعون في العرصة ثم

يامرالله جبرئيل في اهل السموات ان يستقبلوهم فتستقبلهم ملئكة

كل سماء و تشيعهم الى السماء الاخرى.^{۵۶}

۲/۶. پاراگراف‌ها

چاپ شبستری از پاراگراف‌بندی خوبی برخوردار نیست؛ به‌طور نمونه دو حدیث را در یک خط آورده است:

۵۴. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری) ص ۸۴.

۵۵. الأصول الستة عشر (ط - دارالحدیث)، ص ۲۶۲.

۵۶. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۴۳.

و قال سئلته عن الجنابة ايؤذر بها قال نعم وقال ذريح قال ابو عبدالله ع اتى رجل رسول الله... ٥٧.

اگرچه چاپ دارالحدیث بهتر و فنی‌تر عمل کرده اما اشکالات و ایرایشی و شکلی نیز در برخی صفحات آن اتفاق افتاده است؛ مثلاً ضابطه اولیه در نقل احادیث این است که بعد از تمام شدن سند حدیث، متن حدیث از خط بعدی آغاز می‌شود؛ مانند: صفحه ۲۰۵ حدیث ۳۷ - ۳۵:

(۱۸۸) ۳۵. زید، عن أبي الحسن عليه السلام، قال:

الصلاة خير من النوم بدعة بنى أمية و ليس ذلك من أصل الأذان

و....

(۱۸۹) ۳۶. زید قال: سمعت أبا الحسن عليه السلام يحدث عن

أبيه:

إن الجنة و الحور لتشتاق إلى من يكسح المساجد و يأخذ عنها

القذى.

(۱۹۰) ۳۷. زید قال: سمعت أبا الحسن عليه السلام يقول:

غسل الرأس بالخطمي يوم الجمعة من السنة يدر الرزق... .

ولی در صفحه ۲۰۶ حدیث ۴۱ - ۳۹ این قاعده رعایت نشده است:

(۱۹۲) ۳۹. زید قال: سمعت أبا عبدالله عليه السلام يقول: لا

يرثن النساء من الولاء إلا ما أعتقن.

(۱۹۳) ۴۰. زید قال: سمعت أبا عبدالله عليه السلام عن الرجل

يحول خاتمه ليحفظ به طوافه... .

(۱۹۴) ۴۱. زید، عن أبي عبدالله عليه السلام في الرجل يكون له

الإبل و البقر و الغنم أو المتاع... .

شماره احادیث

چاپ دارالحدیث شماره‌گذاری مسلسل برای کل احادیث و شماره‌گذاری مجزا برای هر کتاب

انجام داده است؛ اما چاپ شبستری شماره‌گذاری ندارد.

۵۷. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۸۳.

۲/۷. تحیت‌ها

چاپ شبستری تحیت‌ها را با حروف مخفف (ع ص) آورده است؛ مثلاً: «رسول الله ص»^{۵۸} یا «عن ابی عبدالله ع»^{۵۹}. این تحیت‌ها گاهی داخل پرانتز است و گاهی پرانتز برای ع و ص قرار نگرفته است.^{۶۰}

دارالحديث از علائم استفاده کرده اما نرم‌افزار جامع الاحادیث تحیت‌ها را برای چاپ دارالحديث به صورت کامل نوشته است. مثال برای متن چاپی کتاب:

رأيت أبا عبدالله عليه السلام في الحجر.^{۶۱}

اما جامع الاحاديث برای چاپ دارالحديث نوشته است: رأيتُ أبا عبدالله عليه السلام في الحجر. در بخشی از چاپ شبستری نوع نگارش ص (مخفف صلی الله علیه و آله) به همراه دنباله است.^{۶۲} مواردی از آن در صفحه ۸۴ و ۸۳ وجود دارد ولی نرم‌افزار جامع الاحادیث در موارد متعدد اشتباه کرده و به جای این صاد غیر معمول ص به همراه ویرگول قرار داده است؛ مانند:

ذكر عند ذلك رسول الله ص، و تخيره نسائه.^{۶۳}

فمكث رسول الله ص، ما شاء الله.^{۶۴}

در حالی که چاپ شبستری اصلاً از ویرگول در این کتاب استفاده نکرده است. همچنین نرم‌افزار مکتبه اهل بیت اشتباه کرده و در موارد فراوان به جای «ص»، «صم» نوشته است؛ مانند:

رسول الله صم وان كانت صلاة المؤمن يبلغه.^{۶۵}

فقال رسول الله صم من عنده سلف.^{۶۶}

نرم‌افزار مکتبه در میان این «صم»‌هایی نوشته شده یک مورد را درست برداشت کرده و به صورت دیگری نوشته است و در انتهای صفحه ۸۳، صم را به صورت صلی الله علیه و آله نوشته است؛ «اتی رجل رسول الله صلی الله علیه وآله فسئله».^{۶۷}

۵۸. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۴۴.

۵۹. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۴۵.

۶۰. به طور نمونه در ص ۸۴ - ۸۳ موارد متعددی قابل مشاهده است.

۶۱. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث)، ص ۱۹۵.

۶۲. ر.ک: عکس شماره ۲ پیوست.

۶۳. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۸۳.

۶۴. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۸۴.

۶۵. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۸۳.

۶۶. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۸۴.

۶۷. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۸۳.

۲/۸. آیات قرآن

چاپ شبستری تفاوتی میان آیات قرآن و احادیث نگذاشته، ابتدا و انتهای آیه را نشانه‌گذاری نکرده است؛ مثل:

يقول تبارك و تعالى لمن الملك اليوم فيرد على نفسه الله الواحد

القهار. ۶۸.

چاپ دارالحديث آیات را با فونت برجسته و اعراب‌گذاری شده و داخل نشانه مخصوص آیات (پرانتز گل‌دار) آورده و آدرس آیات نیز در پاورقی ذکر کرده است؛ مانند:

قول تبارك و تعالى: ﴿لَمِنَ الْمَلِكِ الْيَوْمَ﴾ فَيَرُدُّ عَلَى نَفْسِهِ ﴿اللَّهُ الْوَاحِدُ

الْقَهَّارُ﴾. ۶۹.

نرم‌افزار جامع الاحادیث بنا بر شیوه‌ای که در نوشتن آیات قرآن دارد، آیات دو چاپ را با فونت متفاوت و سبزرنگ می‌آورد. نرم‌افزار مکتبه اهل‌البیت نیز بنابر شیوه‌ای که دارد، آیات چاپ شبستری را مشابه خود کتاب درون‌متن می‌آورد و برای دارالحديث آیات را داخل پرانتز قرار می‌دهد.

۲/۹. تخریج (مشابه‌یابی)

محقق دارالحديث در پاورقی، احادیث این اصول اولیه را که در سایر کتاب‌ها بوده و یا با طریق دیگری از منابع حدیثی تخریج کرده، آدرس داده است؛ مثلاً: «حدیث ۷ صفحه ۱۹۱» در کتاب زید النرسی، پاورقی را این‌طور ارجاع داده است:

رواه بالإسناد إلى زید النرسی: الكافي: ۲ / ۱۸۵ / ۳ عن زید

النرسی، عن علی بن مزید صاحب السابری، عنه علیه السلام؛ و فيه

«وصی نبی» بدل «من أريد به النبى»، بحار الانوار: ۷۶ / ۴۲ / ۴۵ عن

کتاب زید النرسی.

یا «حدیث ۳۸ صفحه ۲۰۵»:

رواه بالإسناد إلى زید النرسی: ثواب الأعمال: ۱ / ۳۷ / ۱.

رواه عن غیر زید النرسی: الفقيه: ۱ / ۱۲۵ / ۲۹۶ من دون إسناد

إلى رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، روضة الواعظين: ۳۳۷،

بحار الانوار: ۷۶ / ۸۸ / ۹ عن کتاب زید النرسی.

۶۸. الأصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۴۸.

۶۹. الأصول الستة عشر (ط - دارالحديث)، ص ۱۹۴.

۲/۱۰. مقایسه نرم افزارها

نرم افزارهای پژوهشی علی‌رغم امتیازات و ویژگی‌های مفیدی که دارند، لکن در مقابله و کارهای پژوهشی به چند دلیل نباید به آنها اعتماد کامل کرد؛ از جمله:

۱. دخل و تصرف نرم‌افزارها در کتاب‌ها؛ چنانکه در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث، متون بدون اعراب چاپ دارالحدیث، اعراب خورده؟! و گاهی هم اعراب را برداشته است؛ به‌طور نمونه کلمه «النَّرسی» که چاپ دارالحدیث اعراب زده، نرم‌افزار اعراب آن را برداشته است یا استفاده جامع‌الاحادیث از علائمی مانند ویرگول که کتاب در چاپ خود استفاده نکرده است به‌عنوان نمونه:

فمکت رسول الله ص، ما شاء الله^{۷۰}

حارباو رسولک، و ولیک.^{۷۱}

نمونه دیگر تحیت‌ها بود که (در قسمت مزایا و معایب دو چاپ) ذکر شد و هر دو نرم‌افزار دچار خطا شده بودند.

۲. وجود اشتباهات تایپی: به‌طور نمونه:

چاپ شبستری در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث: «اخترته انا لنفسی».

متن چاپی دارالشبستری: «اخترته انا لنفسی».^{۷۲}

متن چاپی دارالحدیث: «اخترته انا لنفسی؟»^{۷۳}

نمونه دیگر کلمه «جئت» در چاپ شبستری را جامع‌الاحادیث «حبئت» تایپ کرده است.

حبئت الی باب اَبی عبدالله علیه السلام و اردت ان (الا خ د) استاذن

علیه.^{۷۴}

۳. اطلاعات کتاب‌شناسی: نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نوبت چاپ دارالشبستری را نوبت اول ثبت کرده، درحالی‌که چاپ دوم است.

۴. افزودن به متن کتاب: برخی عناوین کتاب‌ها توسط نرم‌افزار جامع‌الاحادیث اضافه شده است که در متن چاپی کتاب نیست، البته با رنگ آبی و داخل آکولاد مشخص شده‌اند؛ مانند: [اصل زید النرسی].^{۷۵}

۵. حذف متن کتاب: گاهی یک صفحه از کتاب را نرم‌افزار جامع‌الاحادیث حذف کرده است؛ مانند: صفحه ۱۱۹ چاپ دارالحدیث بیان طریق این کتاب به اصول می‌باشد که در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث این صفحه حذف شده است.

۷۰. الأُصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۸۴.

۷۱. الأُصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۵۸.

۷۲. الأُصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۴۵.

۷۳. الأُصول الستة عشر (ط - دارالحدیث)، ص ۱۹۰.

۷۴. الأُصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۹۲.

۷۵. الأُصول الستة عشر (ط - دارالشبستری)، ص ۴۲.

۶. عدم پیروی از رسم الخط کتاب: نرم‌افزار مکتبه اهل‌البیت (بر اساس قواعد تایپی متون عربی)، حرف واو عطف را به کلمه بعد می‌چسباند و این کار را در مورد این دو چاپ نیز انجام داده در صورتی که نسخه چاپی هر دو کتاب حرف واو جدا از کلمه بعد نوشته شده است.

۷. در متن‌های فارسی علائم نگارشی مثل «:»، «» به کلمه قبل می‌چسبند و با کلمه بعد فاصله دارد که این کار را جامع‌الاحادیث برای چاپ دارالحدیث انجام داده، در حالی که در چاپ کتاب این علائم از کلمه قبل هم فاصله دارند (به سبک متون عربی) که در نمونه زیر کار نرم‌افزار جامع‌الاحادیث کاملاً مشهود است:

قَالَ: وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: تَرَكْتُ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ:

كِتَابَ اللَّهِ، وَ أَهْلَ بَيْتِي، فَتَحْنُ أَهْلَ بَيْتِهِ. ۷۶

غرض از ذکر اشتباه یا دخل و تصرف نرم‌افزارها، اشاره به این مطلب بود که در کارهای پژوهشی، از جمله «مقابله» نباید تکیه کامل به نرم‌افزارها کرد.

در مجموع نرم‌افزار مکتبه اهل‌البیت نسخه ۲ در مقایسه با نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نسخه ۳/۵، از جهت تشابه به متن و علائم ویرایشی و نگارشی به متن اصلی دو چاپ نزدیک‌تر است.

نتیجه‌گیری

بنابراین از مجموع مطالب ارائه شده می‌توان امتیازات و نقاط قوت و ضعف دو چاپ را به شرح ذیل بیان کرد:

۱. چاپ دارالحدیث دارای تحقیق گسترده و دارای مقدمه مفصل محقق است؛ اما چاپ دارالشبستری این‌گونه نیست.
۲. دارابودن فهرست‌های تخصصی در کنار فهرست مطالب یکی از امتیازات مهم هر کتاب است که چاپ دارالحدیث از این ویژگی مهم برخوردار می‌باشد؛ اما چاپ دارالشبستری به فهرست مطالب (عناوین کتاب‌ها) اکتفا کرده است.
۳. مصادر تحقیق و نسخ خطی در چاپ دارالحدیث متعدد است؛ برخلاف دارالشبستری که فقط از نسخه شیخ حر استفاده شده است.
۴. استفاده از علائم ویرایشی و نگارشی به‌صورت گسترده در چاپ دارالحدیث به چشم می‌خورد؛ اما چاپ دارالشبستری توجه زیادی به علائم نگارشی نداشته است.
۵. بهره‌گیری از فونت و صفحه‌بندی مناسب ارتباط خواننده را با چاپ دارالحدیث تسهیل می‌کند؛ در حالی که چاپ دارالشبستری از این جهت جذابیت کمتری برای مطالعه خواننده دارد.
۶. تخریب علمی احادیث به‌وضوح در چاپ دارالحدیث قابل مشاهده است.
۷. خطاهای تصحیفی در چاپ دارالشبستری به‌راحتی قابل شمارش است؛ برخلاف چاپ دارالحدیث که این‌طور نیست.
۸. در مجموع چاپ دارالحدیث به دلایل مذکور از چاپ دارالشبستری بهتر عمل کرده و بیشتر قابل استفاده است.

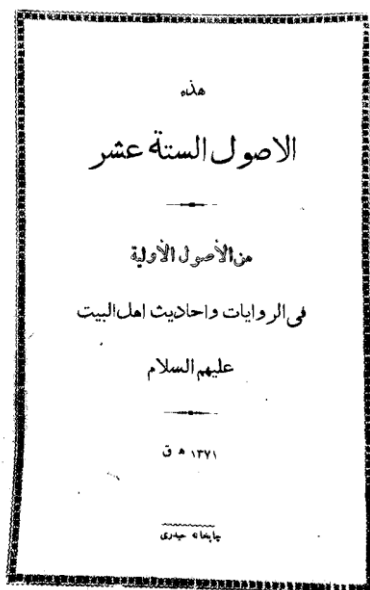
۷۶. الأصول الستة عشر (ط - دارالحدیث)، ص ۲۶۲.

پیوست‌ها

عکس شماره ۱: جلد و عطف چاپ اول کتاب الاصول الستة عشر، چاپخانه حیدری

عکس شماره ۲: نوع نگارش تحیت‌ها که منجر به اشتباه نرم‌افزارها شده است

مقایسه کتاب «الأصول الستة عشر» چاپ دارالشبستری با چاپ دارالحديث بر پایه مقابله

کتابنامه

۱. الأصول الستة عشر، عدهای از علماء، محقق: ضیاءالدین محمودی، ایران - قم: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۴۲۳ق/۱۳۸۱ش.
۲. الأصول الستة عشر، عدهای از علماء، مصحح: حسن مصطفوی، عراق - نجف: چاپخانه حیدری، چاپ اول، ۱۳۷۱ق/۱۳۳۱ش.
۳. الأصول الستة عشر، عدهای از علماء، مصحح: حسن مصطفوی، ایران - قم: دارالشبستری للمطبوعات، چاپ دوم، ۱۴۰۵ق/۱۳۶۳ش.
۴. سبک‌شناخت کتاب‌های حدیثی، مهدی غلامعلی، ایران - تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۹۸ش.
۵. فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، به کوشش: مصطفی درایتی، ایران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، ۱۳۹۱ش.
۶. نرم‌افزار «جامع‌الاحادیث ۳/۶»، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور.
۷. نرم‌افزار «مکتبه اهل‌البیت علیهم‌السلام» نسخه ۲، زیر نظر دفتر آیت‌الله سیستانی.